

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

DEPARTEMENT ECONOMIE

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN
2005/111

NAAR EEN EUROPESE DIENSTENMARKT IN BELGIE
DE BOLKESTEINRICHTLIJN EEN BRUG TE VER?

Dirk Heremans¹
K.U.Leuven

Oktober 2005

D/2005/2020/20

¹

Met dank aan M. Thyssen, Europees parlamentslid, voor nuttige opmerkingen bij de presentatie van een eerdere versie van deze tekst. De auteur is verder M. Van Achter, assistent Centrum voor Economische Studiën en T. Heremans, FWO-aspirant Instituut voor Europees Recht, erkentelijk voor logistieke assistentie.

Verantwoordelijke uitgever: Professor Patrick Van Cayseele
Faculteit der Economische en Toegepaste
Economische Wetenschappen

De “Leuvense Economische Standpunten” worden opgevat als een vrije wetenschappelijke tribune waarin de stafleden van het Departement Economie en van haar onderzoekseenheid, het Centrum voor Economische Studiën, opiniërende studies en essays publiceren. De opzet bestaat erin om op bevattelijke wijze een reeks van inzichtsverhelderende en beleidsoriënterende economische standpunten te brengen. Onze beweeglijke wereld heeft hieraan wel behoefte.

Dergelijke reeks zal uiteraard verschillende opinies en denkstromingen brengen.

Leuvense Economische Standpunten zullen alleen de visie van de auteur vertolken. Zij kunnen dus niet doorgaan als de visie van een instelling.

Adres voor bestellingen:
Centrum voor Economische Studiën
Naamsestraat 69
B - 3000 Leuven
www.econ.kuleuven.be/CES
ces@econ.kuleuven.be

Prijs per aflevering: 6 EURO
Postcheque: 000-0544830-78

Telefoon: 016/32.67.25

1. Inleiding

Vrij verkeer van goederen, diensten, personen en kapitaal zijn de vier vrijheden die aan de basis liggen van de Europese Unie. De verdere totstandbrenging van één grote Europese markt van diensten wordt beoogd door een recent voorstel van dienstenrichtlijn, de zgn. Bolkesteinrichtlijn. Na geruisloos door tal van Europese besluitvormingsinstanties gelooft te zijn, is dit voorstel eerder onverwacht het mikpunt geworden van hevige politieke debatten. De vraag rijst onvermijdelijk of na al de bruggen die door de marktintegratie gelegd zijn tussen de lidstaten, deze dienstenrichtlijn een brug te ver is.

Het Bolkesteinvoorstel dat een verdieping inhoudt van de EU is tegelijk de speelbal geworden van een breder politiek debat m.b.t. de uitbreiding van EU. Het is niet de bedoeling in deze bijdrage op dit laatste aspect in te gaan. Wel worden met het oog op een beter begrip de economische, juridische en sociale aspecten van het dienstenvoorstel uitgediept. Ook wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de potentiële implicaties van deze richtlijn voor België.

Na een korte situering van het voorstel van dienstenrichtlijn in het Europese marktintegratieproces, wordt in een tweede paragraaf met het oog op de mogelijke implicaties voor ons land stilgestaan bij de situering van de Belgische dienstenmarkt in een Europees perspectief. Daarna wordt er uitvoerig ingegaan op de economische impact en worden in een vierde paragraaf een aantal sociale implicaties belicht. Nieuw is ongetwijfeld de schets van het rechtseconomisch kader van de richtlijn in een vijfde paragraaf, wat toelaat verder rechtseconomische afwegingen te maken. Een en ander leidt tenslotte tot verdere conclusies voor het Europese en Belgische beleid.

2. Situering van het voorstel voor een Europese Dienstenrichtlijn

2.1. Maatregelen tot vrijheid van vestiging en vrij verkeer van diensten

Het voorstel dienstenrichtlijn omvat vooreerst diverse maatregelen om de belemmeringen van de vrijheid van vestiging op te heffen:

- administratieve vereenvoudiging wordt nagestreefd. Eén loket voor het voldoen van al de administratieve formaliteiten van vestiging in een andere lidstaat wordt ingesteld. Hiermee wordt vnl. de administratieve reglementering en “red tape” gevisieerd;
- de beginselen waaraan de vergunningsstelsels voor dienstenactiviteiten moeten voldoen, worden voorgesteld. Het viseert vnl. de economische reglementering, waarbij vnl. de externe werking van interne vestigingsbeperkingen dienen onder de loupe genomen te worden;

- het verbod op discriminerende wettelijke vereisten t.a.v. buitenlandse dienstverleners. Het legt aan de nationale autoriteiten de verplichting op hun reglementeringen terzake te “screenen” en te oordelen of deze in overeenstemming zijn met de dienstenrichtlijn. In dit opzicht neemt het vooral de buitenlands gerichte marktrestricties in het vizier.

Ten tweede zijn er de maatregelen om het vrij verkeer van diensten te bevorderen. Deze moeten het recht van de consumenten waarborgen om diensten uit andere lidstaten af te nemen zonder dat de overheden dit belemmeren door restrictieve maatregelen.

- hierbij worden een aantal administratieve reglementeringen geïmplementeerd m.b.t. controleprocedures en meer bepaald de verdeling ervan tussen oorsprongland en bestemmingsland, evenals de bijstand aan afnemers van diensten van ondernemingen die in het buitenland gevestigd zijn;
- de meest verregaande implicaties volgen echter uit de verdere toepassing op de dienstensector van het “land van oorsprongbeginsel”, zoals dat reeds in voege is getreden voor de productmarkten en de financiële diensten. De dienstverrichter wordt alleen onderworpen aan de regelgeving en wetten van het land waar hij gevestigd is. Wanneer dienstverleners in het buitenland niet langer onderworpen zijn aan de reglementering van het land van bestemming – op een aantal uitzonderingen na – kunnen zij ook niet langer gediscrimineerd worden. Zij worden ook niet langer met de bijkomende vaste reguleringskost bij toetreding tot een buitenlandse markt geconfronteerd. In principe blijven de lidstaten vrij hun eigen niveau van regulering te bepalen. De vraag is echter of in de praktijk op termijn ook deze interne marktrestricties niet in de vuurlinie komen te liggen, aangezien dan in het gastland alleen de eigen dienstenbedrijven nog onderworpen blijven aan de binnenlands georiënteerde marktrestricties.

Om de voorgaande potentieel verregaande implicaties wat af te zwakken bevat de dienstenrichtlijn tenslotte ook maatregelen om het wederzijds vertrouwen tussen de lidstaten te vergroten.

- er wordt gestreefd naar harmonisatie van wettelijke bepalingen om een gelijkwaardige bescherming van het algemeen belang te waarborgen;
- een grotere wederzijdse bijstand tussen nationale overheden om de dienstenactiviteiten te controleren dient uitgewerkt te worden;
- verder moet de kwaliteit van diensten bevorderd worden o.m. door vrijwillige certificering, gedragscodes enz. Dit derde luik bevat bijgevolg tal van maatregelen die vnl. betrekking hebben op de bescherming van de consument.

2.2. Het interne marktkader: vrije marktwerking en marktintegratie

Het voorstel van dienstenrichtlijn kadert bijgevolg duidelijk in het tot stand brengen van een Europese interne markt voor diensten, aansluitend bij de Lissabon strategie. Bij deze “interne marktlogica” dient tot een beter begrip verder onderscheiden te worden tussen de “vrije marktwerking” en de “marktintegratie” tussen de lidstaten. Uiteraard bestaat er een wisselwerking tussen beide, waarbij de Europese marktintegratie ongetwijfeld het vrije marktmodel heeft bevorderd. Tal van beperkingen op de vrije marktwerking vormen tegelijk barrières voor de integratie van de markten tussen de lidstaten.

2.2.1. Vrije marktwerking

Analytisch berust het vrije marktdenken op het neoklassieke (Arrow-Debreu) model. Vrije prijsvorming op markten leidt mits perfecte concurrentie tot de hoogst mogelijke welvaart. Deze marktefficiëntie wordt gekenmerkt door allocatieve efficiëntie (Pareto-efficiëntie), productie-efficiëntie, evenals door dynamische efficiëntie qua innovatie.

De vrije marktwerking leidt echter niet noodzakelijk tot efficiënte resultaten, m.a.w. kan falen ingeval van externaliteiten, publieke goederen en asymmetrische informatie. In deze gevallen van marktinefficiëntie vermag de overheid corrigerend op te treden. Zij kan dat ook doen met het oog op andere maatschappelijke doeleinden: sociale cohesie en herverdeling, andere maatschappelijke waarden en objectieven ...

In dit laatste verband dient er dan een “afruil” gemaakt te worden tussen sociale en economische doeleinden. Hoe dan ook dient dit marktcorrigerend optreden van de overheid op een “efficiënte wijze” te gebeuren, d.w.z. met gebruik van instrumenten die de minste middelen opsorpen en het minst marktverstoring werken. Zoniet doen er zich zgn. “overheidsfalingen” voor, die eventueel erger kunnen zijn dan “marktfalingen” in termen van welvaart.

Wanneer de overheid marktcorrigerend optreedt via tal van vormen van regulering dan kunnen deze zowel “directe” als “indirecte” kosten inhouden. De directe kosten bestaan in de reële middelen die opgeslorpt worden. Voor de bedrijven werkt het kostenverhogend wanneer zij zich aan tal van reglementen moeten aanpassen. Indirecte kosten zijn er voor de maatschappij wanneer deze regelingen (vb. vestigingswetten) de mededinging beperken en bijgevolg de prijzen verhogen. Voor de betrokken ondernemingen vormen zij evenwel zgn. economische rentes d.w.z. extra-winsten. In zover de dienstenrichtlijn leidt tot deregulering d.w.z. het opheffen inhoudt van een aantal niet-efficiënte marktbeperkingen, zijn er welvaartsvoordelen aan verbonden: besparingen op de reële middelen, en meer concurrentie. Dit laatste is niet noodzakelijk een voordeel voor de producenten van diensten. Voor de consument zijn in beide gevallen de voordelen ontegensprekelijk.

2.2.2. Marktintegratie

Analytisch berust de marktintegratiegedachte op het model van vrijhandel. Vrij verkeer van goederen en diensten op basis van comparatieve voordelen in een grotere marktruimte laat toe van schaalvoordelen te genieten bij de productie en bevordert de concurrentie tussen bedrijven. De welvaartsvoordelen zijn voor de consument in de vorm van meer consumptiemogelijkheden aan lagere prijzen.

In zoverre vrijhandel op wereldvlak niet bereikbaar is, vormt de integratie van markten binnen de Europese regionale zone een “second best” oplossing. Zij houdt een welvaartsverbetering in, naarmate de “handelscreatie” binnen de Europese zone, groter is dan de “handelsverlegging” m.b.t. de rest van de wereld.

Belangrijk in het Europese politieke debat is dat deze voordelen van vrije handel zich veelal op lange termijn situeren, terwijl op korte termijn t.g.v. toegenomen specialisatie en concurrentie, heel wat aanpassingen en herstructurering van bedrijven vereist worden. Dit verklaart het bestaan van heel wat overheidsingrijpen ten einde de eigen markt te beschermen tegen buitenlandse concurrentie. Na afbouw van de tarifaire handelsbelemmeringen in de Europese Unie, heeft deze handelsprotectie meer en meer, de vorm aangenomen van tal van reglementeringen. Deze zgn. niet-tarifaire handelsbelemmeringen die geviseerd worden door de richtlijn, bestaan uit maatregelen die expliciet discrimineren t.o.v. buitenlandse diensten, maar ook uit (niet-discriminatoire) regelingen van algemene aard die in hun werking een gelijkaardig effect kunnen sorteren. Wanneer een buitenlandse dienstenonderneming zich telkens in elke lidstaat dient aan te passen aan de lokale reglementering, houdt dit telkens een vaste aanpassingskost in. Dit werkt kostenverhogend en vormt de facto een barrière tegen het verstrekken van diensten over de grenzen heen.¹

2.2.3. *Dubbele focus*

Inhakend op voorgaande tweevoudige context heeft de “interne marktbenadering” die door het voorstel van dienstenrichtlijn wordt overgenomen, nadat zij met succes wordt toegepast op de productmarkten, dan ook een dubbele focus.

In de eerste plaats is de richtlijn erop gericht deze maatregelen weg te werken die expliciet discrimineren tegen buitenlandse dienstverlening (zoals bijv. nationaliteitsvereisten, vestigingsvereisten enz.). In de tweede plaats, en niet minder belangrijk, worden ook de “de facto” belemmerende maatregelen geviseerd. Door toepassing van het ‘beginsel van wederzijdse erkenning van normen’ (mutual recognition) en van “controle door het land van oorsprong” (home country control) op de dienstverlening worden bijkomende reguleringskosten vermeden.

Belangrijk is het tenslotte reeds op te merken dat in de interne marktbenadering, naast deze maatregelen in de dienstenrichtlijn, uiteraard ook de activering van het mededingingsbeleid in de dienstensector een belangrijk actiepunt vormt. Meer concurrentie en contesteerbaarheid van markten moet ook de toegang van buitenlandse bedrijven vergemakkelijken.

¹ Voor een toepassing op de financiële dienstensector zie D. Heremans (1994).

3. De Belgische dienstenmarkt in een Europees perspectief.

Voor een eerste benadering van de potentiële reikwijdte van het voorstel van dienstenrichtlijn is het nuttig voorafgaandelijk een verder inzicht te krijgen in:

- het belang van de verschillende dienstensectoren in onze economie;
- de graad van openheid van de verschillende dienstensectoren d.w.z. in de internationale verhandelbaarheid van de verschillende diensten.

3.1. *Potentieel toepassingsgebied van de Dienstenrichtlijn*

Hoewel onze economie meer en meer evolueert naar een overwegende dienstenmaatschappij, schiet het statistisch apparaat schromelijk tekort om daarvan een juist beeld te schetsen.

Op basis van gegevens uit de nationale rekeningen zoals weergegeven in tabel 1 maken de verhandelbare diensten ongeveer 51,2% uit van het BBP.

Tabel 1: Verhandelbare diensten in België (in %BBP)

ONDER DIENSTENRICHTLIJN	39,8
Groot- en kleinhandel	11,1
Onroerend goed, huur, diensten aan bedrijven	18,6
Horeca, diverse diensten aan gezinnen	4,3
Gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening	5,8
NIET ONDER DIENSTENRICHTLIJN	12,3
Financiële diensten	5,8
Transport, vervoer, verkeer	6,5
TOTAAL VERHANDELBARE DIENSTEN	52,1

Bron: N.I.S. Nationale Rekeningen 2002

Voor een meer gedetailleerde sectoriele opdeling is men aangewezen op de bedrijfsgegevens in tabel 2 die echter slechts overeenstemmen met de vorige data in zoverre de dienstenverstrekking ook bedrijfsmatig in het kader van een vennootschapsvorm georganiseerd is.

Het overige deel van de dienstenverstrekking is gebonden aan handel in producten (groothandel en kleinhandel), aan onroerend goed, of betreft zakelijke diensten aan bedrijven. Het betreft m.a.w. diensten waarop normalerwijze de marktlogica van toepassing is.

De dienstensectoren waarop vaak sterkere socio-economische correcties op de marktwerking van toepassing zijn, d.w.z. vnl. persoonsgebonden diensten in de medische, sociale en culturele sector maken slechts een beperkt gedeelte uit van de verhandelbare diensten. Het grootste gedeelte van deze diensten valt in onze welvaartstaat buiten de marktwerking en wordt geclassificeerd onder overheidsdiensten.

Tabel 2: Sectoriële data verhandelbare diensten in België

GROOT- EN KLEINHANDEL	Aandeel in BTW verhandelbare diensten (in %)
Diensten motorvoertuigen	2,9
Groothandel	11,3
Kleinhandel	6,5
ONROEREND GOED, HUUR, DIENSTEN BEDRIJVEN	
Verhuur onroerend goed	17,8
Verhuur roerend goed	1,3
Informatica	2,2
Onderzoek/ontwikkeling	0,5
Zakelijke diensten	16,7
HORECA, DIVERSE DIENSTEN GEZINNEN	
Horeca	2,9
Onderwijs	0,3
Afvalverwerking	0,4
Diverse verenigingen	1
Recreatie, sport, cultuur	1,3
Overige diensten	0,7
GEZONDHEIDSZORG, MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING	11,8
TRANSPORT, VERVOER, VERKEER	
Vervoer te land	4,6
Vervoer te water	0,1
Luchtvaart	0,2
Vervoersondersteuning en reisbureaus	2,3
Post en Telecom	4,5

Bron: NIS-NACE bedrijfsgegevens 2002

Vermits financiële diensten, evenals transportdiensten voor het overgrote deel ressorteren onder aparte dienstenrichtlijnen die reeds in voege zijn in de EU, valt ongeveer drievierden van de verhandelbare diensten onder het Bolkesteinvoorstel. Het betekent dat 39,8% van het BBP in België potentieel getroffen wordt door de nieuwe dienstenrichtlijn wat reeds wijst op het grote economische belang ervan.

Nochtans mag de potentiële impact van deze dienstenrichtlijn ook niet overschat worden. Meer dan drievierden van de verhandelbare diensten worden reeds overheerst door de commerciële marktlogica. Specifiek maken gezondheidszorg en maatschappelijke dienstenverlening slecht een achtste uit van deze diensten, zodat de beroering die de dienstenrichtlijn teweeg brengt omtrent de mogelijke afbraak van de socio-economische correcties in de dienstenmarkten op het eerste zicht dan ook overtrokken lijkt. Deze commotie lijkt eerder ingegeven door de vrees dat ook een deel van de huidige zgn. openbare dienstenverlening in het onderwijs en medisch-sociale sectoren, die vatbaar zijn voor vrije marktwerking, binnen het toepassingsgebied van de dienstenrichtlijn zouden kunnen vallen.

3.2. Internationale dienstenhandel

De mogelijke impact van de dienstenrichtlijn hangt uiteraard samen met de graad van “openheid”, d.w.z. de mate van internationale verhandelbaarheid van diensten. Bij gebrek aan goede internationale gegevens omtrent het dienstenverkeer, is men vooral aangewezen op de exportstatistieken. De mate waarin Belgische bedrijven erin slagen hun diensten te exporteren, geeft een eerste beeld van deze “openheid”, hoewel dit beeld niet noodzakelijk volledig overeenstemt met de mate van kwetsbaarheid van de Belgische dienstenverstrekkers t.o.v. invoer op de binnenlandse markt.

Tabel 3: Buitenlandse handel: export diensten België
(aantal verschillende sectoren in export verhandelbare diensten) 2002

GROOT- EN KLEINHANDEL	64,7
Diensten motorvoertuigen	9,6
Groothandel	55
Kleinhandel	1,3
ONROEREND GOED, HUUR, DIENSTEN BEDRIJVEN	15,5
Verhuur onroerend goed	0,1
Verhuur roerend goed	0,6
Informatica	1,1
Zakelijke diensten	13,4
HORECA, DIVERSE DIENSTEN GEZINNEN	0,5
GEZONDHEIDSZORG, MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING	0,1
FINANCIELE DIENSTEN	1,4
TRANSPORT, VERVOER, VERKEER	15,3

Uit de export aandelen van de verschillende dienstensectoren in tabel 3 volgt dat bijna twee derden van de dienstenexport rechtstreeks verbonden is aan de goederenhandel, en meer bepaald 55% aan de groothandelsdiensten. Daarnaast vallen ook nog de zakelijke dienstverlening te vermelden met 13,4%, evenals transportdiensten met 15,3%. Deze laatste vormen echter als zodanig niet het voorwerp van Bolkesteinrichtlijn. Onder de zakelijke diensten wordt een geheel van diensten aan bedrijven begrepen: rechtskundige diensten, accountancy en fiscaliteit, markt- en opinieonderzoek, managementadvies, technisch advies van ingenieurs en architecten, reclame, personeelsselectie en –bemiddeling enz.

Tabel 4: Buitenlandse handel diensten van België
(exportaandeel in omzet verhandelbare diensten) 2002

	Uitvoer/omzet
GROOT- EN KLEINHANDEL	
Diensten motorvoertuigen	36
Groothandel	58,3
Kleinhandel	4,4
ONROEREND GOED, HUUR, DIENSTEN BEDRIJVEN	
Verhuur onroerend goed	7,8
Verhuur roerend goed	16,6
Informatica	31,1
Onderzoek/ontwikkeling	82,7
Zakelijke diensten	55,3
HORECA, DIVERSE DIENSTEN GEZINNEN	
Horeca	2,4
Onderwijs	24,4
Afvalverwerking	3,9
Diverse verenigingen	30,1
Recreatie, sport, cultuur	14,2
Overige diensten	4,4
GEZONDHEIDSZORG, MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING	23,2

Dit beeld van openheid wordt versterkt in tabel 4 die het exporttaandeel in de omzet van verhandelbare diensten meet per bedrijfssector. De sectoren op dit ogenblik reeds het meest geïnternationaliseerd, zijn de groothandel met 58,3% van zijn omzet, de zakelijke diensten met 55,3% en de informatica met 31,1%. Niet oninteressant qua mogelijke impact van de dienstenrichtlijn is het tevens op te merken dat van de verhandelbare diensten inzake onderwijs, gezondheidszorg, en maatschappelijke dienstenverlening er ook reeds grosso-modo één vierde wordt geëxporteerd.

4. Economische impact van de Dienstenrichtlijn

De huidige graad van openheid van de verschillende dienstensectoren houdt uiteraard verband met de aard van de dienstenverstrekking d.w.z. de mate waarin deze vatbaar zijn voor internationalisering. Het geeft echter een vertekend beeld omtrent de mogelijke impact van de dienstenrichtlijn in zoverre voorgaande internationale handelscijfers ook beperkt kunnen zijn door handelsbelemmerende maatregelen, die precies het mikpunt van de dienstenrichtlijn vormen.

Vandaar de noodzaak eerst de regelgevende instrumenten en niet-tarifaire handelbelemmeringen te identificeren. De achterliggende idee is dat de dienstensectoren die het meest onderhevig zijn aan reguleringsinstrumenten die kunnen geïdentificeerd worden als van belemmerende aard ook potentieel het meest gevoelig zijn voor de dienstenrichtlijn. In welke mate dit effectief het geval zal zijn is ook afhankelijk van de mate waarin deze richtlijn erin zal slagen deze belemmeringen weg te werken.

Deze identificatie vormt ook de basis van meer globale en comprehensieve metingen van de mogelijke welvaartseffecten van de richtlijn.

4.1. Regelgevende instrumenten en niet-tarifaire handelsbelemmeringen in de Europese dienstenmarkt

Vergeleken met het interne marktprogramma van de productmarkten ligt de vrijmaking van de dienstensector moeilijker, omdat deze veel meer het voorwerp vormt van regelgevingen die niet zelden evenveel niet-tarifaire handelbelemmeringen uitmaken.

4.1.1. Reguleringsniveau en regelgevende instrumenten

De graad van afscherming van de dienstensectoren hangt veelal samen met het algemeen niveau van regulering evenals met de aard van de regelgevende instrumenten die daarbij gehanteerd worden.

Daarbij kan men onderscheiden tussen economische, sociale en administratieve regelgeving:

- economische regulering behelst directe interventies in de marktwerking: prijsinterventies, mededinging, voorwaarden tot markttoetreding en -uittreding. Het zijn veelal reglementeringen die tot economische rentes (extra-winst) voor bedrijven aanleiding geven. Het is duidelijk dat deze rechtstreeks getroffen worden door de dienstenrichtlijn;
- sociale regulering beoogt de bescherming van het algemeen belang: gezondheid, veiligheid, milieu en sociale cohesie;

- de administratieve regulering omvat de methoden om het voorgaande te implementeren via allerlei formaliteiten, controleprocedures en administratieve rompslomp in het algemeen. Deze houden een reële kost aan middelen in en leiden tot een kostenverlaging voor de bedrijven. Het is duidelijk dat de dienstenrichtlijn mikt op deze administratieve “red tape”.

Uit vorige metingen zoals weergegeven in tabel 5, komt ons land te voorschijn als een relatief sterk gereguleerd land dicht aansluitend bij de kopgroep terzake.

Tabel 5: Reguleringsintensiteit van diensten in België

Rangschikking België binnen 17 landen (van laag naar hoog)		
	Reguleringsintensiteit	Discriminatie tov buitenland
Gemidd. Alle sectoren	13	7
Commerciële distributie	15	14

Bron: Australian Productivity Commission²

Te verwachten valt dat die landen en sectoren die het meest reglementaire barrières hebben opgeworpen voor diensten, ook het meest zullen getroffen worden door de afbraak ervan t.g.v. de dienstenrichtlijn. De toepassing van het oorspronglandbeginsel dreigt de sterk gereguleerde Belgische dienstenbedrijven verder in een nadelige concurrentiepositie te brengen t.o.v. de minder gereguleerde buitenlandse dienstenverstrekkers.

Volgens de studie van M. Cincera valt er een zekere evolutie in de tijd vast te stellen. In 1998 behoorde België nog tot de meest restrictieve landen, terwijl in 2002 ons land eerder een middenpositie inneemt. Dit is vnl. toe te schrijven aan de privatiseringsgolf (vnl. om budgettaire redenen). Immers de administratieve regeldrift (red tape), en de barrières voor het opstarten van nieuwe bedrijven blijken in 2002 eerder nog toegenomen te zijn.³

De Nederlandse CPB studie rangschikt België ook bij de landen met relatief hoge reguleringsintensiteit. Op de 17 onderzochte landen in Europa worden wij voorafgegaan door

² Zie terzake Copenhagen Economies (2005).

³ Zie M. Cincera, (2004).

slechts 5 landen qua marktreguleringsintensiteit voor diensten. De restricties op buitenlandse directe investeringen liggen wel lager. Hier worden wij voorafgegaan door 12 landen.⁴

4.1.2. Discriminatie

M.b.t. de potentiële impact is het ook van belang te onderscheiden in welke mate deze reglementeringen een discriminatie inhouden t.o.v. buitenlandse dienstenverstrekkers.

In dit verband onderscheidt de OESO tussen interne en externe marktrestricties:

- de binnenlands georiënteerde restricties bestaan uit overheidscontroles (overheidsbedrijven, prijzencontrole) en beperkingen op ondernemen (mededingingsbeperkingen, regulerende en administratieve opaciteit, red tape bij het opstarten van bedrijven)
- buitenlands gerichte restricties omvatten de expliciete belemmeringen op internationale handel en investeringen (handelstarieven, discriminerende procedures, eigendomsrestricties) evenals andere reglementeringen die de facto handelsbarrières creëren.

De dienstenrichtlijn richt zich in eerste instantie op de externe restricties, hoewel ook de interne restricties die de facto handelsbelemmeringen creëren, worden geïsoleerd.

Aansluitend bij dit OESO schema, maakt Copenhagen Economics een onderscheid tussen barrières voor binnenlandse ondernemingen, en barrières voor buitenlandse ondernemingen, waarbij deze laatste de som zijn van de expliciete externe discriminatie en de binnenlandse barrières. Daaruit worden “internal market restrictiveness” indexen zgn. IMRIS maatstaven voor de verschillende dienstensectoren geconstrueerd waarbij de buitenlandse index gemiddeld tweemaal hoger blijkt uit te vallen. D.w.z. dat de barrières voor buitenlandse dienstenbedrijven in Europa dubbel zo hoog zijn vergeleken met de binnenlandse.

Terwijl België in tabel 5 aansluit bij de kopgroep qua reguleringsintensiteit van de diensten, is dit echter minder uitgesproken qua discriminatie t.o.v. buitenlandse bedrijven, met uitzondering evenwel van de distributiesector. Sectorieel is volgens de gegevens in tabel 6 de discriminatie het grootst voor de distributie- en telecomsector, evenals voor sommige gereguleerde beroepen zoals architecten en accountants. Voor gereguleerde vrije beroepen zoals ingenieurs en advocaten ligt de uitgangssituatie gunstiger.

⁴

Zie H. Knox, A. Lejour, R. Montizaan (2004).

Tabel 6: Sectoriële impact dienstenrichtlijn in België

Rangschikking buitenlandse discriminatie door België binnen groep van 16 landen (1= laagste, 16=hoogste discriminatie)	
1. Commerciële distributie	16
2. Architecten	12
3. Telecommunicatie	12
4. Accountancy	11
5. Maritieme diensten	8
6. Juridische diensten	6
7. Engineering	2
8. Bankwezen	2

Bron: Australian Productivity Commission

De Copenhagen Economies studie bevestigt de ongunstige Ausgangssituatie qua discriminatie t.o.v. het buitenland voor accountancy, in mindere mate echter voor retail en groothandelsdistributie, terwijl voor de dienstverlening aan bedrijven de richtlijn minder effect zal sorteren.

4.1.3. Vermindering beleidsheterogeniteit

De impact van de dienstenrichtlijn is niet alleen onafhankelijk van het bestaan van niet-tarifaire barrières, maar evenzeer van de mate waarin de richtlijn er zal in slagen deze handelsbelemmeringen te reduceren.

In dit verband richt de CPB studie de focus op de beleidsheterogeniteit die de Europese dienstenhandel belemmert. Tengevolge van het voorstel zal de marktregulering vnl. m.b.t. de reguleringsinstrumenten zoals weergegeven in tabel 7 dienen aangepast te worden, wat de beleidsheterogeniteit met gemiddeld 50 procent zal doen afnemen.

Tabel 7: Verwachte effect van dienstenrichtlijn op intra-EU beleidsheterogeniteit⁵

Reguleringsinstrumenten	Afname beleidsheterogeniteit in procenten
Transparantie van regels en hun toepassing	66-77
Expliciete barrières voor handel en investeringen	73-78
Administratieve barrières voor startende bedrijven	34-46
Concurrentiebarrières	29-37
Staatscontrole	3-6
Algemene productmarktregulering	31-38

In de Copenhagen Economics studie die meer comprehensief tewerk gaat, wordt zeer gedetailleerd nagegaan hoe elke maatregel uit de richtlijn, de verschillende reguleringsinstrumenten die aan de basis liggen van de IMRIS indexen kan beïnvloeden. Op die basis worden dan nieuwe IMRIS indexen inclusief de dienstenrichtlijn berekend.⁶ Gemiddeld genomen worden de IMRIS (internal market restrictiveness) indexen met meer dan de helft gereduceerd door de richtlijn.

Tot besluit is het duidelijk dat de tenuitvoerlegging van de dienstenrichtlijn tot belangrijke aanpassingen van het reglementair kader en reguleringsinstrumenten qua diensten in België zal nopen. Tegelijk zal dit ook belangrijke economische effecten voor tal van dienstensectoren inhouden.

4.2. Impact op het internationaal dienstenverkeer en op de welvaart

Uit wat voorafgaat volgt dat er ongetwijfeld heel wat aanpassingen in de dienstensectoren nodig zullen zijn. In het recente verleden was dit ook het geval bij de realisatie van de interne goederenmarkt. Tegelijk worden er echter ook nieuwe perspectieven geopend voor dienstenverstrekkers op de buitenlandse markten. Gegeven de weerstanden die de aanpassingen in gelocaliseerde sectoren onvermijdelijk oproepen, is het van belang verder inzicht te krijgen in de buitenlandse expansiemogelijkheden, evenals de globale impact op de welvaart.

⁵ Bron: H. Kox en A.M. Lejour (2005).

⁶ Voor verdere kwantitatieve berekeningen worden de IMRIS indexen omgezet in tariefequivalenten. De nieuwe IMRIS indexen na implementatie van het VDR worden dan vertaald in lagere tariefequivalenten. Zij reflecteren de lagere kosten waarmee de dienstenverstrekkers dan zullen geconfronteerd worden. Zie Copenhagen Economics (2005)

4.2.1. Internationale dienstenhandel

Gebruik makend van internationale handelsmodellen tracht een studie van het Centrale Planbureau Nederland (CPB) de effecten van de dienstenrichtlijn op de intra-EU handel en de directe investeringen in de dienstsectoren in kaart te brengen. Uitgangspunt is, zoals hoger reeds aangehaald, de “beleidsheterogeniteit” en niet de globale reguleringsdruk als barrière voor de Europese interne dienstenmarkt. De richtlijn zou deze verschillen tussen de EU lidstaten met ongeveer de helft doen afnemen. Daardoor zou op lange termijn, zoals meegegeven in tabel 8, het intra-EU dienstenverkeer met 15 tot 30 procent toenemen. De bilaterale directe buitenlandse investeringen in deze sectoren zouden met 20 tot 35 procent stijgen. Sectorieel bekeken is niet zozeer het BBP aandeel voor de verschillende diensten van belang, als wel hun internationale verhandelbaarheid. Drie vierden van de internationale dienstenhandel bestaat traditioneel uit toerisme, transport en diensten aan bedrijven, terwijl het aandeel van de commerciële distributie en gereguleerde diensten aan personen heel wat beperkter is.

Tabel 8: Impact Dienstenrichtlijn op intra-EU handel en directe investeringen

	EU	België
Intra-EU dienstenhandel	+ 15 tot 30%	Export: + 10.4% Import: + 7.8%
Bilaterale directe investeringen	+ 20 tot 35%	Naar buitenland: + 21.6% Naar België: + 19.6%

Bron: Centraal Planbureau Nederland

Verwacht wordt dat de bilaterale effecten het grootst zullen zijn tussen handeldrijvende landen die tot nog toe sterk afwijkende marktreglementeringen voor diensten hadden. Voor België zal het effect op de dienstenhandel lager liggen dan het EU gemiddelde, met een exporttoename van 10,4 procent en een invoerstijging van 7,8 procent. Ons land bekleedt terzake slechts de twaalfde plaats op de vijftien EU landen. Ook voor de directe buitenlandse investeringen situeert België zich ietwat beneden het EU gemiddelde, vermoedelijk te verklaren door het reeds grote aandeel van buitenlandse vestigingen in ons land uit het verleden.⁷ Berekend wordt dat de Belgische directe investeringen in dienstensectoren in het buitenland met 21,6 procent zullen toenemen, terwijl de overeenkomstige investeringen in ons land met 19,6 procent zullen stijgen.

⁷

Binnen de EU heeft België met 16 procent reeds het grootste aandeel voor buitenlandse bedrijven in de totale tewerkstelling, hoewel het dienstenaandeel hierin niet zo groot is.

4.2.2. Globale welvaartseffecten

De studie door Copenhagen Economics, gebruikt macroeconomische data en modellen om meer direct de potentiële effecten van de dienstenrichtlijn te meten. Op basis van berekeningen voor twee derden van de dienstensectoren die door de richtlijn zouden getroffen worden, wordt volgens de cijfers in tabel 9 voor de EU een welvaartstoename voor de consumenten met 0,6 procent van het BBP verwacht, en een stijging van de toegevoegde waarde in productie met 1,1 % van het BBP.⁸ De tewerkstelling zou met 0,3 tot 0,5 procent toenemen en de reële lonen met 0,4 procent.

Tabel 9: Impact Dienstenrichtlijn op welvaart in de EU

Welvaart consument:	+ 0,6% BBP (37 billion Euro)
Output:	+ 1,1 % BBP
Tewerkstelling:	+ 0,5 % BBP (600.000 jobs)
Reële lonen:	+ 0,4%

Bron: Copenhagen Economics (berekeningen voor 2/3 van de diensten die onder dienstenrichtlijn, dwz voor 25% van het BBP van de EU)

Opvallend zijn volgens de berekeningen in tabel 10 wel de sterke verschillen tussen de dienstensectoren. Uitschieters zijn de gereguleerde beroepen (met als typegeval de accountancy diensten) met een toename van de toegevoegde waarde van 7,4 procent, van de tewerkstelling met 2,5 procent, van de intra-EU handel met 9,4 %, en een prijsdaling van 7,2 procent. Daartegenover staan de diensten aan bedrijven (berekend vnl. op basis van ICT informatica) die reeds meer gedereguleerd en geïnternationaliseerd zijn, met een stijging van de toegevoegde waarde met 1 procent, voor de tewerkstelling met 0,6 procent en van de intra-EU handel met 1 procent. Een middenpositie wordt ingenomen door de commerciële distributie: toegevoegde waarde plus 2,5 procent, tewerkstelling plus 1,9 procent, prijzen min 2,2 procent. Ondanks de ogenschijnlijk kleinere effecten wegen de distributiesector met een aandeel van 13 procent in het BBP, en de diensten aan bedrijven met 9 procent nochtans sterk door in het globale eindresultaat t.o.v. de gereguleerde diensten die slechts een kleine 3 procent uitmaken.

⁸

De cijfers omvatten niet de diensten in de bouwsector, de vrijetijdsdiensten, evenals niet een deel van de gezondheidssector en de opvoedingsdiensten. Zie Copenhagen Economics (2005)

Tabel 10: Sectoriële impact Dienstenrichtlijn in de EU

	Huidig aandeel in BBP	% wijzigingen			wijziging	
		Output (Toegev. Waarde)	Tewerkstelling	Prijzen	Cross- border aanbod	Aandeel in commerciële aanwezigheid
Gereguleerde						
beroepen (Accounting)	2,9%	+ 7,4%	+ 2,5%	- 7,2%	+ 9,4%	+ 2,7%
Handel en distributie	12,9%	+ 2,5%	+ 1,9%	- 2,2%	+ 3,2%	+ 1,3%
Diensten aan bedrijven (ICT)	8,8%	+ 1%	+ 0,6%	0%	+ 1%	+ 2,5%
Andere		+ 0,6%	+ 0,3%	- 0,2%	+ 0,7%	+ 1%

Bron: Copenhagen Economics

België zelf blijkt hier eerder een middenpositie te bekleden zodat de effecten voor ons land zich situeren rond de gemiddelden die voor de EU gerapporteerd worden. Twee vaststellingen die belangrijk zijn voor het beleid dienen eraan toegevoegd te worden. De welvaartseffecten die voortspruiten uit reële kostenbesparingen t.g.v. het vermeerderen van de reguleringskosten zijn beperkt in vergelijking tot dezen die voortvloeien uit het afbouwen van de “economische rentes”. Deze laatste zijn het gevolg van grotere concurrentie en vereisen heel wat meer aanpassingen en herstructureringen in de betrokken dienstensectoren.

5. Sociale implicaties

5.1. Tewerkstelling en sociale bescherming van de dienstenverstrekkers

Uit de economische analyse volgde dat globaal genomen de realisatie van de interne Europese markt voor diensten door implementatie van het Bolkesteinvoorstel een belangrijke welvaartsstijging kan meebrengen, wat zich vertaalt in toename van het BBP en de tewerkstelling in ons land.

Evenwel behoort het tot de vervelende wetmatigheden van de economie dat deze voordelen pas op langere termijn duidelijk worden, terwijl de dienstensectoren daartoe op kortere termijn met heel wat aanpassingen geconfronteerd worden. Toegenomen concurrentie en grotere specialisatie

in de grote Europese markt brengen heel wat aanpassingskosten voor bedrijven en tewerkgestelde dienstenverstrekkers mee. Daarbij zijn er winnaars en verliezers. Afhankelijk van internationale comparatieve voordelen en kosten, gaan sommige dienstensectoren zich verder ontwikkelen, terwijl andere onder ernstige concurrentiedruk dienen af te bouwen. Beschuldigingen van “onfaire handel” door de verliezers aan het adres van de winnaars zullen dan niet uit de lucht zijn. Dit laatste doet zich overigens ook voor bij de realisatie van de interne markt voor goederen.

De beschuldigingen nemen de vorm aan van “sociale dumping” wanneer de tewerkstelling in landen met een hoog niveau van sociale protectie bedreigd wordt door landen met een lagere sociale bescherming. Het argument berust op de impliciete veronderstelling dat de liberalisering van markten voornamelijk ten goede komt aan landen met lagere sociale standaarden.⁹

Veelal staat dergelijke argumentatie nochtans haaks, zowel op de theorie als op de werkelijkheid van het internationale goederen- en dienstenverkeer, en dit om verschillende redenen:

- men zal niet alleen invoeren uit landen met lage lonen, maar er ook naar exporteren;
- verschillen in arbeidskosten kunnen gecompenseerd worden door verschillen in arbeidsproductiviteit, wat vaak het geval is;
- arbeidskosten zijn slechts een onderdeel van de kosten, daarnaast zijn tal van andere verschillen bepalend voor het internationale goederen- en dienstenverkeer.

In dit laatste verband dient wel in rekening genomen te worden dat de dienstensector veelal meer arbeidsintensief is in vergelijking tot de industriële sector. Enerzijds zullen verschillen in arbeidskosten een grotere rol in de dienstenhandel kunnen spelen. Hierbij kan verwezen worden naar de belangrijke “outsourcing” van IT diensten ook naar landen zoals India. Anderzijds zijn tal van diensten moeilijk internationaal verhandelbaar. Voor de internationaal verstrekte diensten zal ook de wijze waarop deze dienstverlening in het buitenland wordt georganiseerd van belang zijn voor de sociale implicaties. Volgens een recente enquête m.b.t. de dienstverlening aan bedrijven, zullen in 52 procent van de gevallen de diensten verricht worden vanuit het land van oorsprong. De sociale implicaties zijn dan dezelfde als bij de realisatie van de Europese interne markt voor goederen. In 28 procent van de gevallen zal dit geschieden door een vestiging ter plaatse. Hier is uiteraard de sociale wetgeving van het land van vestiging van toepassing. Slechts in 20 procent van de gevallen zal een team ter plaatse worden gezonden, wat bijzondere sociale problemen kan doen rijzen.¹⁰ Deze laatste kunnen grotendeels opgevangen worden door de zgn.

⁹ Zie P. Van Rompuy, F. Abraham, D. Heremans (1991).

¹⁰ Zie Centre for Stability & Evaluation Services (2001).

“detacheringsrichtlijn” van de EU. Deze sociale richtlijn voorziet dat de loon- en arbeidsvoorwaarden van het bestemmingsland dienen toegepast te worden. Voor de sociale zekerheid blijven echter de regels van het land van oorsprong van toepassing.

Bijgevolg bij afwezigheid van een uitgebouwd “sociaal Europa” verschillen de sociale implicaties van de dienstenrichtlijn weinig van deze die rijzen m.b.t. de handel in diensten met de rest van de wereld. De doelstelling van sociale cohesie blijft voornamelijk een aangelegenheid die na te streven valt door de afzonderlijke lidstaten in verspreide slagorde. Overigens is het handhaven van een hoog niveau van sociale protectie bij toenemende vrijhandel een meer algemeen probleem dat niet specifiek is voor de dienstenhandel. Het is in elk geval geen eenvoudige opgave. Maar hoe dan ook is het geen optie om zich af te sluiten van het internationale goederen- en dienstenverkeer teneinde een hoog niveau van sociale bescherming te verzekeren, tenzij men een hoge prijs in termen van verlies aan welvaart in rekening neemt. Het afnemend economisch draagvlak ondergraft dan op zijn beurt de sociale welvaart.

5.2. Bescherming van de gebruiker

Het bestaande Europese kader is wel expliciet bekommerd voor de bescherming van de consument. Het is een belangrijke doelstelling die gekoppeld wordt aan de marktintegratie. In dit kader is er ruimte voor sociale correcties op de interne marktwerking. De toepassing van het oorspronglandbeginsel in het voorstel van dienstenrichtlijn brengt in dit verband een aantal problemen mee:

- komt het beschermingsniveau voor de consument in ons land m.b.t. de kwaliteit van de diensten niet in gevaar, wanneer diensten kunnen verstrekt worden die terzake minder gereguleerd worden in het land van oorsprong?
- creëert dit geen ongelijke concurrentievoorwaarden tussen de binnenlandse en de buitenlandse dienstverleners? Zullen de dienstverleners bijgevolg niet verhuizen en zich gaan vestigen in de minst geregleerde landen?
- gaat dit geen druk uitoefenen op de meer geregleerde landen zoals België om de regelgeving aan te passen, zodat een dereguleringspiraal op gang komt ten nadele van de consumentenbescherming?

Het is om deze redenen dat het Bolkesteinvoorstel voorziet in vertrouwenswekkende maatregelen tussen de landen, zoals:

- de harmonisatie van regelgeving om een gelijkwaardige bescherming te waarborgen
- vrijwillige certificering en het bevorderen van gedragscodes voor de dienstverleners
- wederzijds bijstand tussen de nationale overheden bij de controle van dienstenactiviteiten

Daarbij rijst dan evenwel de vraag of dit niet zal resulteren in een omgekeerd effect, d.w.z. een reguleringspiraal waarbij uiteindelijk alle landen zich zullen moeten afstemmen op de hogere reguleringsniveaus die er door de sterk gereguleerde landen op Europees niveau doorgedrukt worden. In dat geval ligt de prijs-kwaliteitskeuze bij de Europese overheid, en niet langer bij de consument. De consument behoudt daarentegen wel het laatste woord ingeval van concurrentie van regelgeving zonder harmonisatie. Dit laatste hoeft niet noodzakelijk te leiden tot een “race to the bottom”. Landen kunnen ook een concurrentievoordeel qua dienstverlening opbouwen op basis van reputatie, d.w.z. door een betere regulering van kwaliteit. Bij deze concurrentie van normen zullen uiteindelijk deze reguleringsinstrumenten overleven die het meest gewaardeerd worden door de consument, m.a.w. komt er een hogere reguleringskwaliteit tot stand.¹¹

Hierbij aansluitend is het van belang de regelgevende instrumenten van consumentenbescherming in ons land te toetsen op hun waarde voor de consument. Sommige instrumenten zoals mededingingsbeperkingen in de dienstensectoren, vernietigen vaak waarde voor de consument. Tenslotte dient opgemerkt dat wanneer de weg van de harmonisatie wordt ingeslagen in de EU, de Belgische belangen uiteraard het best verzekerd worden wanneer deze reglementering dicht aansluit bij de eigen regelgeving.

5.3. Probleemsectoren

5.3.1. Intellectuele vrije beroepen en zelfregulering

Een enigszins aparte categorie vormt de dienstverlening die uit de aard van de prestatie zelf een vertrouwensrelatie veronderstelt tussen de producent en de consument. De betrokken dienstensectoren worden dan ook veelal gekenmerkt door een hoge graad van regulering. Uit de voorgaande economische analyse volgde reeds dat deze het meest dreigen getroffen te worden door de dienstenrichtlijn. Het baart dan ook geen verwondering dat vanuit die hoek scherpe kritiek geformuleerd wordt en het verzet via beroepsorganisaties georganiseerd wordt.

Intellectuele dienstenprestaties kunnen veelal als “vertrouwensgoederen” (credence goods) gecatalogeerd worden. In tegenstelling tot de “inspectiegoederen” en “ervaringsgoederen” kan de consument de kwaliteit ervan moeilijk inschatten. De ongelijke informatie tussen producent en consument (‘d.w.z. asymmetrische informatie) geeft aanleiding tot inefficiënties in de vrije markt (zgn. marktfaling).

¹¹

Voor een analoge speltheoretische toepassing van het oorspronglandbeginsel op de financiële dienstverlening zie P. Van Cayseele, D. Heremans (1991).

Vooreerst is er een informatieprobleem dat aanleiding kan geven tot averechtse selectie. Indien er onzekerheid is over de kwaliteit zal de consument slechts de prijs willen betalen voor de gemiddelde (onzekere) kwaliteit. Gevolg is dat de hogere kwaliteit (die een hogere prijs vereist) niet zal worden aangeboden. Dit averechtse selectieprobleem leidt tot een neerwaartse spiraal van kwaliteit en prijzen.

Vervolgens is er een incentiefprobleem dat moreel risico inhoudt. Wanneer de consument onvoldoende geïnformeerd is over kwaliteit en prijs, kan de producent zich opportunistisch opstellen door een overproductie van vertrouwensgoederen of door een productie van hogere (en duurder) kwaliteit dan gewenst.

Deze marktfalingen vormen de basis voor een marktcorrigerend optreden door de overheid. Dit kan verschillende vormen aannemen. Gerangschikt volgens de toenemende graad van marktrestrictie kan men onderscheiden: tussen informatieverplichtingen, opleggen van standaarden en normen, certificering en licenties (diplomavereisten), verbod op publiciteit, prijsreglementering.

Verder kunnen voor deze diensten ook “externe effecten” aanleiding geven tot marktfalingen. Bij de productie van vertrouwensgoederen heeft een lage kwaliteitsproductie door één of meer beroepsbeoefenaars een negatief effect op het vertrouwen in de andere beroepsbeoefenaars. Bewaking van de kwaliteit dringt zich op, zoals dat veelal gebeurt door “zelfregulerend” optreden van beroepsorganisaties die hierin hun bestaansgrond vinden. Zelfregulering biedt voordelen van lagere reguleringskosten omwille van de betere kennis m.b.t. de specifieke kwaliteitsrisico's en geeft ook meer flexibiliteit dan regulering door de overheid. Keerzijde evenwel is de verleiding om daarbij mededingingsbeperkende instrumenten te hanteren (prijsregulering, closed shop enz.) en op deze wijze economische rentes (extra-winsten) voor de beroepsbeoefenaars te creëren. Voor de consument betekent dit een lager aanbod en hogere prijzen. Deze “regulatory capture” wordt vergemakkelijkt omdat de voordelen geconcentreerd zijn in kleine groepen, terwijl de kosten ervan kunnen gespreid worden om een grote groep gebruikers van diensten. De ene marktfaling (asymmetrische informatie) wordt dan t.g.v. van een reglementeringsfaling vervangen door een andere marktfaling (monopolie). Deze zelfregulering die aanleiding kan geven tot niet-tarifaire barrières doet bijzondere problemen rijzen in een geïntegreerde Europese dienstenmarkt.¹²

¹² Zie o.m. R. Van den Bergh (2005).

5.3.2. Gezondheidszorg en andere gesubsidieerde dienstensectoren

De specifieke sociale impact van het ontwerp van dienstenrichtlijn op deze sectoren houdt vooral verband met de regelgeving en financiering door de overheid.

Vooreerst rijzen er in de gezondheidszorg bijzondere problemen van consumentenbescherming omwille van de specifieke relatie zorgverstrekker - patiënt. Deze wordt gekenmerkt door asymmetrische informatie wat aanleiding kan geven tot inadequate kwaliteit en overaanbod van dienstenprestaties. Deze problematiek die ook kenmerkend is zoals reeds besproken voor de dienstenverstrekking door tal van intellectuele (vrije) beroepen, veronderstelt een bijzondere bescherming van de consument. Het ligt aan de basis van een doorgedreven regelgeving.

Een wel apart vraagstuk voor de medisch - sociale zorgsector is dat de relatie zich niet beperkt tot deze van zorgverlener - patiënt, maar dat de overheid als derde partij mede instaat voor de financiering.

De vraag kan overigens meer algemeen gesteld worden hoe gesubsidieerde dienstensectoren in een lidstaat te verzoenen vallen met de normale werking van een Europese interne dienstenmarkt. Deze problematiek wordt nog verscherpt door de wel bijzondere stelsels van financiering in de medisch – sociale sector, wat vragen doet rijzen bij de toepasbaarheid van de richtlijn op deze sector. De terugbetaling van dienstenprestaties in het kader van de sociale zekerheid wordt geconfronteerd met een tweevoudig moreel risico, wat specifieke financieringproblemen kan inhouden:

- de terugbetaling in hoofde van de patiënt vermag de vraag naar medisch – sociale prestaties te verhogen, m.a.w. het moreel risico bestaat erin dat het ziekteverzekeringssysteem de frequentie van ziekterisico's verhoogt
- ook in hoofde van de zorgverstrekkers zijn er incentieven t.g.v. asymmetrische informatieproblemen voor de patiënt, om de medisch – sociale prestaties op te drijven, m.a.w. het moreel risico bestaat dan in een overaanbod van prestaties.

De overheid wordt bijgevolg geconfronteerd met de aartsmoeilijke opdracht dit sociaal verzekeringssysteem betaalbaar te houden. Deze taak wordt niet vergemakkelijkt ,wanneer in het kader van de dienstenrichtlijn de patiënten ongehinderd beroep zouden kunnen doen op medisch – sociale diensten in het buitenland.

Daarnaast investeert de overheid heel wat in medisch – sociale infrastructuur. Zij subsidieert veelal de instellingen die medische zorgen verstrekken. Een goed uitgeruste gezondheidsinfrastructuur wordt beschouwd als een publiek goed. Het beoogt de toegang van

alle burgers tot kwaliteitszorgen te garanderen.¹³ De vraag rijst hoe dit te verenigen valt met grensoverschrijdende gezondheidszorgen waarbij buitenlandse patiënten toegang krijgen tot de veelal beter uitgeruste Belgische medische infrastructuur. De richtlijn biedt een opportuniteit aan ons land om deze medische infrastructuur, die overigens heel wat overcapaciteit vertoont, te valoriseren. Anderzijds kunnen deze subsidies die de kosten van de dienstenprestaties verlagen, de normale concurrentie-verhoudingen in de interne dienstenmarkt verstoren. Bovendien subsidieert de Belgische overheid op die wijze ook buitenlandse patiënten, wat niet voor de hand ligt gegeven de reeds torenhoge begrotingsimpact van de medische sector. Er rijst hier een concreet probleem van macro-betaalbaarheid (“macro-affordability”).¹⁴ Uiteindelijk zou de toegenomen patiëntenmobiliteit uit het buitenland (weliswaar pas na het bereiken van volledige capaciteitsbenutting) ook de toegang van Belgische patiënten kunnen belemmeren, en in botsing komen met de sociale doelstelling de toegang van alle burgers tot kwaliteitszorgen te garanderen.

Het inschakelen van gesubsidieerde medisch – sociale sector in een Europese dienstenmarkt zal om voorgaande redenen reeds een hele krachttoer vergen. Het wordt een bijna onmogelijke opgave dit te willen doen in het kader van een eenvoudige horizontale aanpak over alle dienstensectoren heen. Worden hierbij de grenzen van het marktintegratiedenken niet afgetast, zoniet overschreden?

6. Rechtseconomische afwegingen

6.1. Rechtseconomisch beoordelingskader voor de interne markt

Economisch bekeken vormt het juridisch kader het geheel van rechtsinstellingen en rechtsregels die trachten vorm te geven aan de maatschappelijke interacties met de bedoeling deze te vergemakkelijken en in goede banen te leiden. Een efficiënte vormgeving door het recht is dan een belangrijke bron van welvaartscreatie in de maatschappij.

Het is in deze context dat ook de vormgeving van de Europese interne markt voor diensten door de Bolkesteinrichtlijn dient beoordeeld te worden. Twee invalshoeken zijn hier van belang:

- vooreerst de coherentie van de rechtsorde en daarmee verbonden de rechtszekerheid. Een coherent juridisch kader is een vereiste teneinde markttransacties te vergemakkelijken. Het recht dient de transactiekosten te verlagen, volgens Nobelprijswinnaar R. Coase, door een

¹³ Zie o.m. R. Baten, (2005).

¹⁴ Zie o.m. K. Lenaerts, T. Heremans (2005).

klare en duidelijke toewijziging van rechten.¹⁵ De rechtszekerheid veronderstelt een coherent juridisch systeem. Het voorstel van dienstenrichtlijn doet echter op een aantal punten afbreuk aan de juridische coherentie binnen het Europees rechtskader. Daardoor dreigt er rechtsonzekerheid te ontstaan, terwijl het precies de bedoeling was van de richtlijn meer transparantie en rechtszekerheid te brengen teneinde de dienstenhandel in de Europese interne markt te bevorderen. Een en ander zou dan tot bijsturing van de ontwerp dienstenrichtlijn nopen.

- een tweede invalshoek betreft het recht als instrument om socio-economische correcties aan de maatschappelijke interacties aan te brengen. Het recht dient vorm te geven aan het overheidsoptreden dat noodzakelijk kan blijken om economische correcties door te voeren m.b.t. marktinefficiënties (marktfalingen) evenals sociale correcties op sociaal ongewenste uitkomsten. Deze bekommernissen worden vaak vertaald in termen van het nastreven van het “algemeen belang”. Belangrijk is evenwel dat de wijze van optreden door het recht efficiënt is, m.a.w. dat het op zijn beurt geen aanleiding geeft tot “reglementeringsfalingen”.

Met het oog op deze socio-economische correcties hebben de lidstaten heel wat wetgeving ontwikkeld vaak met een eigen juridische vormgeving. Deze reglementeringen, en vnl. de verschillen in aanpak, vormen niet zelden niet-tarifaire barrières voor de dienstenhandel, in welk geval zij geïmplementeerd worden door de dienstenrichtlijn. In dit opzicht kan het voorstel een dubbele repercussie hebben op de reglementeringen van de lidstaten, wat overigens tot een moeilijke afweging aanleiding kan geven. Enerzijds kan de richtlijn de lidstaten tot een meer efficiënte vormgeving nopen door hen te verplichten een aantal marktrestrictieve reglementeringen aan te passen. Anderzijds vermag de wijze van aanpak d.w.z. de juridische vormgeving vooropgezet door de richtlijn, afbreuk te doen aan de wenselijke socio-economische correcties.

In de (traditionele) positiefrechtelijke benadering gaat daarbij de aandacht in de eerste plaats naar de juridische coherentiebekommernis en de rechtszekerheid(d.w.z. het formeel recht). Hoe verhoudt het voorstel van dienstenrichtlijn zich formeel-juridisch tot het Gemeenschapsrecht meer bepaald tot het primaire en secundaire Europese recht, en tot de rechtspraak ontwikkeld door het Europees Hof van Justitie? Bij een alternatieve (multidisciplinaire) rechtseconomische benadering gaat de aandacht meer naar de materieel-rechtelijke inhoudelijke implicaties. Hoe draagt de richtlijn bij tot de doelstelling meer maatschappelijke welvaart te creëren via een geïntegreerde interne Europese markt voor diensten (d.w.z. responsief recht)?

6.2. Een Europese Richtlijn in de plaats van Europese Rechtspraak

Het vrij dienstenverkeer is vooral ontwikkeld geworden door de Europese rechtspraak. De omzetting van deze rechtspraak in wetgeving via een richtlijn, biedt het voordeel dat de druk op

¹⁵ Zie R. Coase (1960).

¹⁶ Zie L. Defalque (2005).

¹⁷ Zie ook W. Gekiere (2004).

de lidstaten verhoogt om deze toe te passen. Immers bleven de lidstaten vaak deficiënt in de toepassing van de rechtspraak.

Deze omzetting door de Bolkesteinrichtlijn blijkt echter ook een aantal keerzijden in te houden:

- vooreerst m.b.t. de coherentie van de rechtsorde: De dienstenrichtlijn betreedt een aantal terreinen die binnen de lidstaten behoren tot de bevoegdheden van de regio's. Dit creëert moeilijkheden m.b.t. de erkenning van de bevoegdheden van de regio's terzake. Er ontstaat ook een moeilijkheid m.b.t. de verhouding tot reeds bestaande instrumenten in het Gemeenschapsrecht. Meer bepaald berusten een aantal sectoriele richtlijnen m.b.t. de harmonisatie van toegangsvoorwaarden voor zelfstandige beroepen op het beginsel van "nationale behandeling" in tegenstelling tot het oorspronglandbeginsel in het ontwerp dienstenrichtlijn.
- vervolgens m.b.t. de socio-economische correcties: De dienstenrichtlijn heeft repercussies op specifieke domeinen zoals gezondheid en cultuur, waarvoor de Europese Unie alleen een complementaire bevoegdheid heeft. Verder dreigen de derogaties op grond van het proportionaliteitsbeginsel bij de toepassing van de dienstenrichtlijn heel wat beperkter uit te vallen. Wanneer het "algemeen belang" kan worden ingeroepen, dan kan een nationale behandeling worden verantwoord en zijn de regels van het gastland van toepassing. De voorziene uitzonderingen in het voorstel van richtlijn zijn eerder restrictief in vergelijking tot de toepassing van de "rule of reason" in de rechtspraak van het Europees Hof van Justitie.

Meer algemeen blijkt de overgang van rechtspraak ("judge made law") naar wetgeving ("statutory law") door de invoering van de dienstenrichtlijn een afruil in te houden tussen

- enerzijds een meer coherent geheel van regels voor het dienstenverkeer
- anderzijds een verlies aan flexibiliteit m.b.t. socio-economische correcties ten gevolgen van een horizontale benadering en het "ex ante" aflijnen van de derogaties.

6.3. De toepassing van het "oorspronglandbeginsel"

Het oorspronglandbeginsel is een "marktcreërende" regel. Na succesvolle toepassing in de markt voor producten, werd deze overgenomen om ook voor de diensten een effectief geïntegreerde markt te creëren.

M.b.t. het criterium rechtszekerheid wordt door toepassing van het beginsel deze zekerheid gecreëerd voor de dienstenverstrekkers, nu de regels voor het gastland niet langer als handelsbelemmering kunnen fungeren. Het gevolg is nochtans ook dat er dan op het territorium van elke lidstaat onderling verschillende rechtsregels zullen gelden voor gelijkaardige dienstenprestaties. Het geeft aanleiding tot een "concurrentie van normen" wat in eerste instantie de coherentie van het recht niet ten goede komt en de informatiebarrières verhoogt voor de consumenten.

Tegen dit laatste bezwaar wordt betoogd dat het een te statische visie vormt op de regelgevende concurrentie. In een meer dynamische optiek wordt voorgehouden dat deze competitie van normen precies een bijkomende doelstelling van de dienstenrichtlijn uitmaakt naast het interne marktobjectief. Deze concurrentie wordt gezien als een “process of discovery” om te ontdekken welke “marktperfectionerende regels” de beste oplossing t.o.v. marktfalingen bieden.

M.b.t. het beoordelingscriterium socio-economische correcties werpt deze laatste visie ook een ander licht op de implicaties van de richtlijn terzake. In de conventionele benadering wordt betoogd dat door toepassing van het oorsprongbeginsel, en bij implicatie door de regelgevende concurrentie die er het gevolg van is, de socio-economische correcties op het marktgebeuren in de lidstaten op de helling komen te staan. De argumentatie luidt dat in de Europese rechtspraak het oorspronglandbeginsel nog met voorzichtigheid werd toegepast, en meer bepaald gemodificeerd werd volgens de regels van het gastland. De expliciete opname van het beginsel in een Europese dienstenrichtlijn zou evenwel kunnen geïnterpreteerd worden als een toelating om deze regel bijna zonder reserve toe te passen.

In de alternatieve processuele benadering ligt de klemtoon evenwel niet zozeer op het eventueel resultaat als wel op de vorm. Het gaat er overigens niet om dat er uiteindelijk een soort gemeenschapscode met uniforme correctieve maatregelen t.o.v. marktfalingen zou tot stand komen. Weliswaar, wanneer in dit proces er meer efficiënte regels ontdekt worden, kunnen deze inderdaad door andere lidstaten overgenomen worden. De bedoeling is echter dat diversiteit van regels steeds mogelijk blijft en dat het proces van regelgevende concurrentie steeds draaiende wordt gehouden. Een harmonisatie van regels, indien ze nodig zou zijn, kan in deze optiek nooit verder gaan dan het opleggen van minimumnormen. Mits het voldoen aan deze essentiële standaarden moeten de lidstaten steeds eigen vormen van regelgeving kunnen blijven ontwikkelen.

6.4. Horizontale werking en sectoriele implicaties

Een belangrijke verklaring van de horizontale aanpak over alle dienstensectoren heen door de Bolkesteinrichtlijn ligt in de onstaansgeschiedenis, waarbij het vrij dienstenverkeer zich ontwikkeld heeft dank zij de Europese rechtspraak. In dit laatste kader vormt een horizontale benadering minder een probleem. De rechtspraak behoudt voldoende flexibiliteit om in te spelen op de uiteenlopende kenmerken van de verschillende dienstensectoren. Bij omzetting in een richtlijn gaat echter veel van deze flexibiliteit verloren, zodat de horizontale toepassing heel wat vragen oproept.

M.b.t. het criterium van coherentie van de rechtsorde en de rechtszekerheid is de horizontale toepassing van de richtlijn echter niet zo problematisch. De rechtszekerheid wordt eerder gediend bij toepassing van algemene eenvoudige maatregelen en beginselen over de verschillende dienstenactiviteiten heen. Minder coherent in de Europese aanpak is dan evenwel het feit dat voor sommige sectoren zoals bijv. transport en financiële diensten, er wel reeds aparte sectorrichtlijnen werden uitgevaardigd.

De horizontale toepassing is wel erg problematisch m.b.t. het beoordelingscriterium socio-economische correcties. De noodzakelijke marktperfectionerende maatregelen t.o.v. marktfalingen lopen wel erg uiteen tussen bijvoorbeeld commerciële grootdistributie en intellectuele dienstenprestaties, evenals tussen diensten aan bedrijven en diensten aan personen. Sommige sectoren zijn bijzonder gevoelig vanuit socio-economisch perspectief. De medisch-sociale sector, stelt bijzondere eisen op het vlak van kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid.

Ook de bijzondere problematiek van de gereguleerde intellectuele beroepen werd reeds geanalyseerd. Deze valt niet eenvoudig te associëren met de marktwerking voor producten maar vereist heel wat meer marktperfectionerende maatregelen om de potentiële marktfalingen tegen te gaan. Een bijkomende moeilijkheid is dan dat dit veelal de vorm aanneemt van zelfregulering door beroepsorganisaties. Dit biedt voordelen van informatie en flexibiliteit, maar houdt ook het grote risico in dat bij voorkeur gebruik gemaakt wordt van mededingingsbeperkingen als reguleringinstrument. Deze laatsten kunnen echter ook geïmplementeerd worden door een activering van het mededingingsbeleid. Het organisatiemodel van zelfregulering creëert dan een bijzonder spanningsveld binnen het Europese rechtskader: barrières die opgeworpen worden door particulieren vallen onder het mededingingsrecht, terwijl belemmeringen van statelijke oorsprong een interne markt aangelegenheid zijn.

7. Beleidsconclusies

7.1. Welvaartsimplicaties

De verdere verwezenlijking van het vrij verkeer van goederen, diensten, personen en kapitaal vormt ongetwijfeld de voornaamste bron van welvaartscreatie in de Europese Unie. Na de grootscheepse inspanning door het interne marktprogramma om de nog overblijvende niet-tarifaire handelsbelemmeringen in de productmarkten en in de financiële markten weg te werken,

gaat de inspanning nu logischerwijze naar het opruimen van gelijkaardige barrières in de dienstenmarkten.

De empirische evidentie bevestigt de welvaartsvoordelen van een Europese interne markt voor diensten, zoals beoogd wordt door het voorstel dienstenrichtlijn. Specifiek voor ons land dat zich op een hoog reguleringsniveau bevindt, zullen zich t.g.v. de dienstenrichtlijn heel wat aanpassingen aan dit reguleringskader opdringen. Met uitzondering van een aantal sectoren is het discriminatoire karakter van deze reguleringen echter minder uitgesproken, zodat de effecten van toegenomen concurrentie door buitenlandse dienstenverleners t.g.v. het wegwerken van deze niet tarifaire barrières niet zo drastisch hoeven te zijn. Het verklaart waarom volgens bepaalde berekeningen het effect op de grensoverschrijdende dienstenhandel die in de EU met 15 tot 30 procent zou toenemen, in België lager zal liggen dan het EU gemiddelde in België met een exporttoename van 10,4% en een invoerstijging van 7,8%. Ook voor het te verwachten effect op de directe buitenlandse verhogingen situeert ons land zich ietwat beneden het EU gemiddelde.

De globale welvaartsimpact van de dienstenrichtlijn zal zich in België situeren rond de gemiddelden van de EU met (geëxtrapoleerd voor de hele dienstensector) een welvaartstoename voor de consumenten van bijna 1% van het BBP, een productiestijging van 1,6% van het BBP en een toename van de tewerkstelling tussen 0,5 en 0,7 procent. Uiteraard vallen er daarbij wel sterke verschillen tussen de onderscheidene dienstensectoren te noteren.

Toch zijn de empirische studies terzake vooralsnog te schaars gebleven. Het gevolg is een perceptieprobleem waarbij de baten, die overigens vooral op langere termijn te verwachten zijn, nog te weinig transparant zijn. De kosten, op kortere termijn verbonden aan de noodzakelijke aanpassingen in de dienstensectoren, worden daarentegen overbelicht.

7.2. Vraagtekens bij de interne marktstrategie

De kritiek wordt ook gevoed door de kenschetsende interne marktstrategie, d.w.z. toepassing van het oorspronglandbeginsel, wat onvermijdelijk juridische vraagtekens oproept, evenals door de horizontale i.p.v. sectoriele benadering van de dienstenmarkt.

7.2.1. Horizontale aanpak te faseren.

Terwijl deze strategie met succes werd toegepast op goederenmarkten, rijzen er daarbij meer vragen voor dienstenmarkten die gekenmerkt worden door een grotere heterogeniteit. De horizontale doortrekking van dezelfde principes komt dan eerder radicaal over in de dienstensector. Commerciële distributieactiviteiten en de diensten aan bedrijven sluiten nauw aan

bij de productmarkten en delen in dezelfde marktlogica. Professionele diensten aan personen en medisch-sociale diensten in 't bijzonder, daarentegen veronderstellen belangrijke socio-economische correcties op diezelfde marktwerking. Door een lineaire doortrekking van het voorstel dienstenrichtlijn worden hier, misschien wat overmoedig, de grenzen van de marktintegratie afgetast. In elk geval heeft een storm van kritiek op het voorstel van dienstenrichtlijn, zich rond deze laatste sectoren gekristalliseerd. Nochtans maken zij slechts een zeer beperkt gedeelte uit in het geheel van de verhandelbare diensten, terwijl de commerciële dienstenactiviteiten en de diensten aan bedrijven meer dan drievierden van de verhandelbare diensten beslaan.

Een meer sectoriele aanpak van de socio-economisch gevoelige dienstensectoren dient te vermijden dat het hele Bolkesteinvoorstel op de helling komt te staan. Dit betekent niet dat deze socio-economische gevoelige sectoren volledig ongemoeid dienen gelaten te worden. Voor sectoren zoals de gereguleerde vrije beroepen, dient in eerste instantie nagegaan te worden wat er kan bereikt worden los van de interne marktstrategie door een activering van het mededingingsbeleid. Voor de noodzakelijke socio-economische correcties dienen daarbij instrumenten voor regelgeving gehanteerd te worden die niet-mededingingsbeperkend zijn. Dit sluit overigens reeds aan bij de bekommernis van de dienstenrichtlijn de kwaliteit van de regelgeving te verbeteren door het vereenvoudigen ervan en door het wegwerken van mededingingsbeperkende maatregelen. Tegelijk bevordert de toepassing van het mededingingsbeleid op deze sectoren reeds hun integratie op Europees vlak.

Een ietwat gefaseerde aanpak, daarbij ook gebruik makend van de instrumenten die reeds bestaan, biedt dan meer perspectief dan de huidige aanpak die leidt tot een impasse waarbij het kind met het badwater dreigt weggegooid te worden.

7.2.2. Behoud van het oorspronglandbeginsel

De kritiek op de interne marktstrategie is inmiddels echter niet zelden, en dit ten onrechte, uitgedeind tot het in vraag stellen van het oorspronglandbeginsel zelf. Zoals tot nog toe toegepast op de productmarkten houdt dit in dat de productstandaarden en normen van het oorsprongland erkend worden (zgn. wederzijdse erkenning) en dat ook het toezicht erop de verantwoordelijkheid van het oorsprongland land is (controle door het thuisland). Er wordt geargumenteed dat in de dienstenrichtlijn dit zou moeten vervangen worden door de combinatie van wederzijdse erkenning met bijkomende controle door het land van bestemming. Voorgesteld wordt het principe van wederzijdse erkenning te combineren met Europese minimumnormen voor een aantal sectoren. Het land van bestemming moet oordelen en controleren of deze minimale normen gerespecteerd zijn.

Zgn. vertrouwenswerkende maatregelen in de vorm van essentiële normen en standaarden worden reeds voorzien in het voorstel van dienstenrichtlijn. Ze zijn ook reeds van toepassing op de producten en op de financiële diensten en transportmarkten. Toch is dit niet zonder gevaren. Wanneer de sterk gereguleerde landen op die wijze hoge reguleringsniveaus kunnen doordrukken, beperken zij uiteraard de concurrentie vanuit minder gereguleerde landen. Dit gevaar voor afscherming wordt des te groter wanneer de bestemmingslanden tegelijk ook het toezicht hierop gaan uitoefenen.

Naar analogie met de productmarkten lijkt voor het merendeel van de verhandelbare diensten, d.w.z. commerciële distributie van goederen en diensten aan bedrijven, dergelijke bijkomende controle door het gastland dan ook weinig zinvol.

Voor de dienstensectoren die belangrijke socio-economische connecties behoeven tot bescherming van de consument kan dit eventueel wel verantwoord worden. In de rechtspraak van het Europees Hof van Justitie die aan de basis ligt van het voorstel dienstenrichtlijn, was dit overigens reeds het geval. Voor de professionele dienstverlening aan personen gelden bepaalde kwalificatievereisten voor de beroepsbeoefenaars. De rechtspraak aanvaardde dat de bestemmingslanden terzake de equivalentie met eigen kwalificatievereisten konden toetsen. Dit vormt dan eerder een argument om een oplossing te vinden om deze sectoren apart te behandelen, dan wel afbreuk te doen aan het oorspronglandbeginsel zelf.

Wanneer dit toch (eerder hardnekkig) wordt aangegrepen om het oorspronglandbeginsel in vraag te stellen voor alle dienstensectoren, dan is dit ingegeven door andere achterliggende overwegingen. Meer bepaald lijkt dan de (verborgen) agenda om op die wijze ook maatregelen van sociale bescherming voor de dienstenverstrekkers zelf op Europees niveau door te drukken. De detacheringsrichtlijn biedt terzake nochtans reeds heel wat bescherming door toepassing van de arbeidsvoorwaarden van het bestemmingsland. Eventueel zou er t.o.v. mogelijke misbruiken ook in specifieke gevallen een bijkomende controle door het gastland kunnen voorzien worden. Nochtans rechtvaardigt dit niet het overboord gooien van het hele oorspronglandbeginsel. Voor de productmarkten is dit toendertijd revolutionair principe de krachtige motor van marktintegratie gebleken. Evt. kan er ook via “peer review” toezicht gehouden worden op de toezichthoudende overheden in andere landen, zoals reeds van toepassing is voor de financiële sector. Uitbreiding van de controles door het gastland zelf echter, zet de deur opnieuw open voor tal van protectionistische praktijken ten nadele van een geïntegreerde Europese dienstenmarkt en de welvaartsvoordelen eraan verbonden.

Referenties

- Baeten, R. (2005), *Effecten van de toepassing van de Richtlijn betreffende diensten op de interne markt op de sectoren van de gezondheidszorg en sociale hulp- en zorgverlening*, in SEP-GEPE, Studie omtrent de impact van de Europese Richtlijn Diensten op de Belgische Economie, Studiegroep voor Europese Politiek, Brussel, pp. 46-70.
- Centre for Strategy and Evaluation Services (2001), *Barriers to Trade in Business Services*, European Commission.
- Cincera, M. (2004), *Impact of Market Entry and Exit on EU Productivity and Growth Performance*, DULBEA – CERT, ULB.
- Coase, R. (1960), *The Problem of Social Cost*, Journal of Law and Economics, n° 1.
- Copenhagen Economies (2005), *Economic Assessment of the Barriers to the Internal Market Services*, Copenhagen.
- Defalque, L. (2005), *La proposition de directive relative aux services dans la contexte de la jurisprudence*, in SEP-GEPE, Studie omtrent de impact van de Europese Richtlijn Diensten op de Belgische Economie, Studiegroep voor Europese Politiek, Brussel, pp. 3-12.
- Gekiere, W. (2004), *Towards a European Directive on Services in the Internal Market: Analysing the Legal Repercussions of the Draft Service Directive and its Impact on National Services Regulations*, Rescard Report, Institute of European Law, Leuven.D. Heremans (1994), *Economic Aspects of the Banking and Investment Services Directives in a European Economic Area*, in J. Stuyck, A. Looiestijn-Clearie (eds.), *The European Economic Area EC-EFTA*, Kluwer, Deventer, pp. 105-117.
- Kox, H., Lejour, A.M., R. Montizaan (2004), *The Free Movement of Services within the E.U.*, CPB Document, n° 69.
- Kox, H., A.M. Lejour (2005), *Naar een Europese markt voor diensten*, Economische Statistische Berichten, jg. 90, n° 4453, pp. 61-63.
- Lenaerts, K., T. Heremans (2005), *Contouren van een Europese Sociale Unie in de rechtspraak van het Hof Van Justitie*, in D. Pieters (ed.), *Sociale Zekerheden in vraagvorm – Liber Amicorum Prof. Dr. J. Van Langendonck* (in publicatie).
- Van den Bergh, R. (2005), *Towards Efficient Self-Regulation in Markets for Professional Services*, in C.D. Ehlermann, I. Atanasiu (eds.), *The Relationship between Competition Law and (Liberal) Professions*, Oxford, Hart Publications (in publicatie).
- Van Rompuy, P., Abraham, F., D. Heremans (1991), *Economic Federalism and the EMU*, European Economy, n° 1, pp. 107-135.
- Van Cayseele, P., D. Heremans (1991), *Legal Principles of Financial Market Integration in 1992: An economic analysis*, International Review of Law and Economics, vol. 11, n° 1, pp. 83-99.

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

- 1976 - 1. Louis BAECK, De inflatoire groeimachine. (uitgeput)
2. Paul DE GRAUWE, Theo PEETERS, De recente inflatie: een structureel of een monetair probleem? (uitgeput)
- 1977 - 3. K. TAVERNIER, Krachtlijnen voor een Belgisch stabilisatiebeleid. (uitgeput)
4. Paul DE GRAUWE, Korporatisme en werkloosheid. (uitgeput)
5. Paul VAN ROMPUY, Enkele structurele aspecten van de crisis. (uitgeput)
6. Louis BAECK, Naar een nieuwe groeicyclus met een ander groeipatroon.
- 1978 - 7. Louis BAECK, Politiek verantwoordelijk handelen en socio-economisch optimum. (uitgeput)
8. Paul DE GRAUWE, Bureaukratische controle en het economisch systeem.
9. Paul VAN ROMPUY, Guido DE BRUYNE, De regionalisatie economisch bekeken. (uitgeput)
10. Louis BAECK, De nieuwe internationale economische orde en haar kritische tegenhangers. (uitgeput)
11. Theo PEETERS, Economisch federalisme: lessen uit het buitenland.
12. Dirk HEREMANS, Economische autonomie en economische unie, krachtlijnen voor een duurzame oplossing.
- 1979 - 13. Paul DE GRAUWE, Arbeidsduurvermindering en tewerkstelling.
14. Economisch Federalisme. (uitgeput)
Deel I: Financiële middelen en herverdeling, Paul VAN ROMPUY, Albert VERHEIRSTRAETEN, Regionale Herverdelings- en Financieringsstromen. Theo PEETERS, Financiële middelenvoorziening voor gemeenschappen en gewesten.
15. Economisch Federalisme.
Deel II: Organisatie en bevoegdheden, Dirk HEREMANS, Verkaveling van bevoegdheden en economische unie.
Vic VAN ROMPUY, Economisch stelsel en verdeling van bevoegdheden.
- 1980 - 16. Guy CLEMER, Karel TAVERNIER, Tewerkstelling en inkomensmatiging in België: een onvermijdelijke keuze.
17. Louis BAECK, Lokomotief strategie: met stoom uit de Eurovalutamarkt. (uitgeput)
18. Michel DOMBRECHT, Theo PEETERS, Sanering van de overheidsfinanciën: gevaarlijk of onvermijdelijk?
- 1981 - 19. Paul DE GRAUWE, Marcia DE WACHTER, Produktie, tewerkstelling en verdeling. Een neo-liberale benadering.
20. Louis BAECK, De jaren tachtig in perspectief. (uitgeput)
21. Paul VAN ROMPUY, Patrick VAN CAYSEELE, Raming van de geregionaliseerde lopende rekening van de overheid in 1979.
22. Paul DE GRAUWE, Loonkosten, energiekosten en kapitaalkosten. België gedurende 1970-1980. (uitgeput)
23. Frans SPINNEWYN, Een verzekeringstechnische benadering van de werkloosheidsverzekering.

- 1982 - 24. Louis BAECK, Herstelbeleid, vroeger en nu. (uitgeput)
 25. Paul DE GRAUWE, Marc JANSSENS, Aanbodeconomische effecten van de belastingsdruk in België.
- 1983 - 26. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Linkse en rechtse gezondheidsindicatoren van de Belgische Economie.
 27. Louis BAECK, Hoe de crisis ombuigen. (uitgeput)
 28. Paul VAN ROMPUY, Maatschappelijke keuze en economische crisis.
 29. Vic VAN ROMPUY, Erik SCHOKKAERT, Begrotingstekorten, Rentelasten en Openbare schulden in België. Een kijk op halflange termijn.
- 1984 - 30. Dirk HEREMANS, Hans GEEROMS, Marktsector en budgetsector in België. Grenzen aan het overheidsbeslag?
 31. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Zijn de rentelasten van de overheidsschuld ondraaglijk geworden?
- 1985 - 32. Louis BAECK, De wonderbare wereld van de economische paradigma's. (uitgeput)
 33. Paul VAN ROMPUY, Solidariteitsmechanismen in federale staten. (uitgeput)
 34. Louis BAECK, De V.S. en de E.G.: vergelijking op lange termijn.
 35. Louis BAECK, Het economisch denken in het Spanje van de 16^e en 17^e eeuw.
 36. Guido DE BRUYNE, Paul DE GRAUWE, Hervreiding van het werk en makro-economisch evenwicht.
 37. Paul VAN ROMPUY, Arbeidsmarktflexibiliteit en werkloosheid.
- 1987 - 38. Paul DE GRAUWE, Anne FREMAULT, Micro- en macro-economische effectiviteit van de Belgische prijsreglementering.
 39. Louis BAECK, Kentering in de westerse economie.
 40. Johan MORTELMANS, Erik SCHOKKAERT, Lode BERLAGE, Robert VERTONGHEN, De economische wenselijkheid van een snelspoorverbinding door België.
 41. Louis BAECK, De aandelenbeurzen, 1982-87: het lustrum van de stier.
 42. Lode BERLAGE, Dirk TERWEDUWE, Grondstoffenuitvoer van ontwikkelingslanden: machtsmiddel of struikelblok?
- 1988 - 43. Louis BAECK, De westerse economie na de krach. (uitgeput)
 44. Filip ABRAHAM, Nationale vakbonden, interprofessionele loonakkoorden en economische politiek.
 45. Paul VAN ROMPUY, m.m.v. Valentijn BILSEN, 10 jaar financiële stromen tussen de gewesten in België. (uitgeput)
 46. Dirk HEREMANS, Bevoegdheidsverdeling en economische autonomie. De staatshervorming in het licht van 1992. (uitgeput)
 47. Wim MOESEN, Dirk HEREMANS, Paul VAN ROMPUY, Mark EYSKENS, Bedenkingen bij de nieuwe financieringsvoorstellen voor gewesten en gemeenschappen. (uitgeput)
 48. Vic VAN ROMPUY, Overheidstekort, overheidsschuld en economische welvaart. Toepassing op België 1947-1988. (uitgeput)

- 1989 - 49. Lodewijk BERLAGE, België en de schulden van de Afrikaanse lage inkomenslanden. (uitgeput)
50. Jacques DREZE, Schuld en coöperatie in de mondiale economie. (uitgeput)
51. Paul DE GRAUWE, Milieuvriendelijke groei: utopie of werkelijkheid? (uitgeput)
- 1990 - 52. Paul VAN ROMPUY, Europese ankerpunten voor het Belgisch begrotingsbeleid. (uitgeput)
53. Louis BAECK, De jaren '90: een Europees decennium. (uitgeput)
54. Paul DE GRAUWE, Stef PROOST, Erik SCHOKKAERT, Denise VAN REGEMORTER, Het milieubeleid in Vlaanderen. Een economische visie. (uitgeput)
55. Paul DE GRAUWE, Wim VANHAVERBEKE, Competitiviteit, oliecrisis en loonindexering. (uitgeput)
56. Wim MOESEN, Begrotingen, beleid en beheer. Over de besparingsvoorstellen, wat ze zijn en wat ze niet zijn. (uitgeput)
- 1991 - 57. D. HEREMANS, M. DE BROECK, Overheidsschuld en financiële markten in de branding. (uitgeput)
58. Louis BAECK, Bruno VAN ROMPUY, Golfoorlog: geopolitiek, petroleum en islam. (uitgeput)
59. Paul DE GRAUWE, Koen STRAETMANS, Het programma-akkoord in de petroleumsector. Een ondoelmatig systeem van prijzencontrole. (uitgeput)
60. Paul DE GRAUWE, Denkoefeningen over de regionalisering van de Belgische overheidsschuld. (uitgeput)
- 1992 - 61. Paul DE GRAUWE, Over Franse kolonisatie en Belgische verankering.
62. Stef PROOST, Beleidsvoorstellen voor de broeikasproblematiek.
63. André DECOSTER, Stef PROOST, Erik SCHOKKAERT, Hervorming van indirecte belastingen: winnaars en verliezers.
64. Paul VAN ROMPUY, Kritische bedenkingen bij de regionalisering van de overheidsschuld.
65. Paul DE GRAUWE, Wat doet de nationale bank met ons geld?
- 1993 - 66. Patrick VAN CAYSEELE, Waarom wij? Of de economische onderbouw van een verankeringsbeleid.
67. Paul DE GRAUWE, Bart VAN DER HERTEN, De legitimering van overheidsmonopolies in het spoorwegvervoer en in de telecommunicatie. Een historische analyse.
68. Paul VAN ROMPUY, Valentijn BILSEN, Regionalisering van de sociale zekerheid.
69. Lodewijk BERLAGE, Wim LAGAE, Afrika, de verwaarloosde debiteur.
70. Mark DE BROECK, Dirk HEREMANS, Vraagtekens bij de overheidsschuld in een federaal België.
71. Wim MOESEN, Paul VAN ROMPUY, De kleine kanten van de grote staatshervorming.
72. Frans SPINNEWYN, De hervorming van de sociale zekerheid micro-economisch belicht.

73. Paul DE GRAUWE, De sterke frank en de staatsschuld.
 74. Filip ABRAHAM, Internationale concurrentie en werkgelegenheid. Hoe arbeidsvriendelijk is ons loonbeleid?
- 1994 -
75. Paul DE GRAUWE, Werktijdverkorting en tewerkstelling.
 76. Wim VANHAVERBEKE, Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen: een beleidsinstrument voor economische ontwikkeling.
 77. Stefan DERCON, Voedselzekerheid: naar een sociale zekerheid voor de allerarmsten.
 78. Paul DE GRAUWE, De EMU zonder België?
- 1995 -
79. Paul DE GRAUWE, Alternatieve financiering van de sociale zekerheid en de arbeidskost.
 80. S. PROOST, C. VINCKIER, I. MAYERES, B. NEMERY, Ozon – eerst denken dan doen.
 81. Paul VAN ROMPUY, Sparen, investeren en de overheidsfinanciën in België.
- 1996 -
82. D. HEREMANS, P. VAN CAYSEELE, Concentratie en concurrentie in de Belgische financiële sector.
 83. Erik BUYST, Ivo MAES, De impact van veertig jaar centrum voor economische studiën.
 84. Paul DE GRAUWE, Het tewerkstellingsbeleid: selectiviteit of universaliteit?
 85. Stef PROOST, Bruno DE BORGER, De transportsector in het jaar 2005.
 86. Erik SCHOKKAERT, Frans SPINNEWYN, Sociale verzekering en bestaansonzekerheid: een offensieve strategie.
 87. Filip ABRAHAM, Paul VAN ROMPUY, Het concurrentievermogen van de Belgische economie in micro- en macro-economisch perspectief.
- 1997 -
88. Filip ABRAHAM, Joeri VAN ROMPUY, Loonbeleid in de Europese Monetaire Unie.
 89. Wim MOESEN, Laurens CHERCHYE, De macro-economische performantie van landen. Meningen en metingen.
- 1998 -
90. Koen ALGOED, De overgang van een omslagstelsel naar een kapitalisatiestelsel: een Belgische case studie.
 91. Johan EYCKMANS, Stef PROOST, Klimaatonderhandelingen in Rio en Kyoto: een succesverhaal of een maat voor niets?
 92. Jozef KONINGS, Peter VAN MALDEGEM, Loonkosten en de vraag naar laaggeschoolde, geschoolde en hooggeschoolde arbeid in Belgische ondernemingen.
 93. Louis BAECK, De Aziatische crisis: perspectivering en nabeschuwing.
- 1999 -
94. Louis BAECK, Financiële mondialisering met speculatieve uitschieters.
- 2000 -
95. Paul DE GRAUWE, Euro-dollarwisselkoers en de fundamentals.
 96. Erwin BASTIAENS, Erik BUYST, Dirk HEREMANS en Christiaan PHILIPSEN, Knelpunten in de financiële dynamiek van de staatshervorming.
 97. Wim MOESEN, Maatschappelijk kapitaal en economische performantie.

- 98. Patrick VAN CAYSEELE en Hans DEGRYSE, De nieuwe economie en bancaire marktstructuren.
- 99. André DECOSTER, Guy VAN CAMP, De hervorming van de personenbelasting: Lessen uit de hervormingen 1988-1993.
- 2001 - 100. Paul VAN ROMPUY, De Europese welvaartsstaat ter discussie.
- 101. Jozef KONINGS, Loonkosten en relocatie van Belgische bedrijven.
- 2003 - 102. Paul DE GRAUWE, De toekomst van de industrie in België.
- 2004 - 103. Wim MOESEN, Instelling, ligging en economische welvaart.
- 104. Louis BAECK, Het globaliseringsdebat in China en in de Islamwereld
- 105. Lode BERLAGE, Mobiliteit over de grenzen heen. Een economische analyse van internationale migratie.
- 106. Inge MAYERES, Stef PROOST, Een beter prijsbeleid voor de Belgische transportsector in 15 stellingen.
- 2005 107. Jan COLPAERT, Luc LAUWERS, Tom VAN PUYENBROECK, Niet-representatieve democratie? Kanttekeningen bij het gemeentelijk kiesstelsel.
- 108. Jozef KONINGS, Worden vrouwen gediscrimineerd op de arbeidsmarkt? Een micro-econometrische analyse voor België.
- 109. Louis BAECK, Onevenwichtige globalisering, deficitair America en Aziatische locomotieven.
- 110. André DECOSTER, Guy VAN CAMP, Hoe vlak is onze taks? Is een vlaktaks "Fair"?
- 111. Dirk HEREMANS, Naar een Europese dienstenmarkt in België. De Bolkesteinrichtlijn een brug te ver?